

УДК 342.4:340.131

I. Гетьман-П'ятковська

**ТЕОРЕТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ІДЕЇ
ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ТА ЇЇ ВТІЛЕННЯ
В ПОЛІТИЧНЕ І ПРАВОВЕ ЖИТТЯ**

У статті розглядаються погляди засновників ідеї верховенства права та думки вчених теоретиків та практиків на зміст і сутність верховенства права. Охарактеризовано теоретичні аспекти втілення ідеї верховенства права в правове і політичне життя суспільства.

Ключові слова: *ідея, верховенство права, політика, право, державна влада.*

В статье рассматриваются взгляды основателей идеи верховенства права, а также мысли ученых теоретиков и практиков на содержание и сущность верховенства права. Охарактеризованы теоретические аспекты внедрения идеи верховенства права в правовую и политическую жизнь общества

Ключевые слова: *идея, верховенство права, политика, право, государственная власть.*

In article the considers the views of the founders of the idea of rule of law, as well as thought theorists and practitioners on the content and essence of the rule of law. We characterize the theoretical aspects of introducing the idea of rule of law in legal and political life.

Key words: *the idea, the rule of law, politics, law, government.*

Ідея "верховенства права" є інтегруючим і легітимуючим ідеалом сьогоднішнього політичного світу, зокрема юридичної і політичної діяльності. Верховенство права посідає особливе місце в політичній й правовій системах. Водночас наукова спільнота, ще не дійшла згоди щодо його точного значення, проте використання терміну є достатньо поширеним і актуальним.

Питання, що пов'язані з ідеєю та реалізацією верховенства права стали в центрі уваги наукових досліджень іноземних вчених теоретиків, таких як Дайсі А. В., Гаєк Ф., Аллан Т. Р. С., українських науковців і практиків Головатого С., Козюбри М., Рабіновича П., Стрижка А., Петришина О., Шевчука С., Шемшученка Ю.С. та інших.

Метою статті є спроба з'ясувати зміст та можливо внести більше ясності в сутність ідеї "верховенства права", посилаючись та цитуючи засновників. Об'єктом дослідження є ідея "верховенства права". Предметом є - думки, погляди засновників ідеї, вчених теоретиків та практиків на зміст і сутність верховенства права.

У "Декларації демократичних цінностей", підписаній главами сімома найпотужнішими світовими демократіями, цей ідеал названо

першим: "Ми віримо у верховенство права, яке поважає і захищає без страху й упередження права і свободи кожного громадянина та забезпечує основу умов, у яких людський дух має змогу розвиватися вільно і різноманітно" [1].

Поняття верховенства права ("*The Rule of Law*") міцно увійшло у сферу державної політики. Зауважимо, що підтримка верховенства права не є унікальною рисою тільки західних країн. За верховенство права висловлюються глави урядів держав, що представляють різні культури, економічні й політичні системи. Основною думкою перших осіб держави є те, що тільки той уряд, що визнає над собою верховенство права, має моральне право вимагати від своїх громадян виконувати закони [2, с. 9]. Якщо політики високого рівня активно виступають за поширення верховенства права через політичну діяльність, то теоретики права відзначають ослаблення верховенства права в процесі його реалізації, а саме в правозастосовчій діяльності органів державної влади.

Щоб зрозуміти це, коротко охарактеризуємо теоретичні аспекти вказаного явища.

Двома найвпливовішими теоретиками, що обстоювали ідею верховенства права, були видатний конституціоналіст, англієць Альберт В. Дайсі [A. V. Dicey] та фахівець з політичної теорії австрієць за походженням, що протягом тривалого часу жив у Великобританії та США, лауреат Нобелівської премії з економіки Фрідріх А. Гаек [F. A. Hayek].

Дослідження А. В. Дайсі "Вступ до конституційного права" (1888 р.) містило перше визначне сучасне формулювання і аналіз верховенства права у ліберальній демократичній системі. Дайсі формулює верховенство права у трьох аспектах, що взаємодіють між собою. *Перше* і найголовніше визначення таке: "Нікого не може бути покарано чи законно засуджено особисто чи у майновому сенсі, крім як за певне порушення закону, встановлене звичаєвим правовим порядком у звичайних судах країни" [3, с. 110]; *другий* аспект верховенства права полягає в тому, що всі є рівними перед звичайним законом; *третій* аспект в якому розкривається глибинна основа верховенства права – це наголос на юрисдикції звичайних судів [3, с. 115].

У центрі уваги Дайсі лежить ідея неможливості здійснення покарання у разі відсутності на момент діяння закону, що його передбачає. Здійснення дискреційних повноважень державними посадовцями, що накладають обмеження на індивідів, не може відповідати принципам верховенства права. І далі, за Дайсі, свобода дій у вико-

нанні владних повноважень і верховенства права є несумісними. Суддя – це просто засіб проголошення того, що вимагає закон. Висловлюючи ту саму ідею, суддя Верховного суду США Маршалл пише, що суди – це просто інструмент закону, воліти чогось самі по собі вони не можуть [2, с. 75]. Можна відзначити, що у поглядах А.В. Дайсі проявляється стурбованість щодо загрози, яку становлять для індивідуальної свободи і верховенства права адміністративний апарат держави.

Ф. А. Гаек, у класичній для свого періоду праці "Дорога до рабства" (1944 р.), визначає верховенство права як наріжний камінь свободи. Верховенство права служить свободі, даючи можливість індивідам знати межі сфери їхньої діяльності – не заборонене законом, – у яких вони є цілком вільно діяти, як їх завгодно, не зазначаючи примусу з боку держави. Ключовою складовою цієї свободи є завчасне знання меж дозволеного. Це виявляється у *трьох аспектах верховенства права*: "закони мають бути загальними, однаково до всіх застосованими і чітко сформульованими" [4, с. 34].

Отже, *загальність* вимагає того, щоб закони встановлювалися заздалегідь і не мали на увазі жодного конкретного індивіда. *Однакова застосовність* вимагає, щоб закони застосовувалися до всіх без жодних довільних відмінностей щодо об'єктів. *Чіткість формувань* вимагає, щоб ті, на кого поширюється дія закону мали можливість передбачити, якими правовими нормами можуть регулюватися їхні дії і як ці норми будуть застосовуватися і тлумачитися. *Передбачуваність* є необхідною складовою завчасного знання, яке уможливує свободу дії, а отже і верховенство права.

Гаек наголошує, що верховенство права – це не правова норма, а політичний ідеал, якого слід досягнути. Верховенство права ефективно тільки доти, доки законодавець відчуває свій обов'язок перед ним. У демократії це означає, що воно не є домінуючим, якщо не являє собою частини моральної традиції суспільства, певного спільного ідеалу, незаперечно прийнятого більшістю.

Отже, реалізація ідеї верховенства права буде ефективною тоді, коли вона буде відповідати високому рівню політичної культури носіїв державної, політичної влади від яких залежить прийняття та втілення політичних рішень. А також залежить від ментальності нації і українського народу, суспільства в цілому. Такого суспільства, що свідомо стане відстоювати ідею "верховенства права" в політичному і правовому житті.

Цікава думка українських вчених правознавців з приводу однієї з яскравих конституційних новел, втілення принципу верховенства права в правове і політичне життя суспільства.

Юрист і політик С. Головатий у своїй монографії "Верховенство права" запропонував визначення поняття, яке сформульоване Міжнародною комісією юристів, як "поєднання ідеалів і досягнутого на практиці юридичного досвіду стосовно принципів, інститутів, механізмів і процедур, які є істотно важливими для захисту особи від свавільної влади держави і які надають особі можливість володіти людською гідністю" [5, с. 31]. Як справедливо стверджує професор М. Козюбра "у понятті верховенства права переплітаються правові та політичні, культурні й етичні мотиви, внутрішньодержавні та міжнародні, національні, цивілізаційні й загальнолюдські аспекти, наукова істина і цінності добра і справедливості, досягнення правової теорії та практичний юридичний досвід, правові ідеї і здоровий глузд... що робить цю категорію досить динамічною і не дозволяє втиснути її в рамки будь-якої юридичної дефініції" [6]. Академік НАПрН України П. Рабинович вважає, що "верховенство права - це панування права у життєдіяльності громадянського суспільства і функціонування держави, це підпорядкованість держави та її інститутів правам людини" [7]. Екс-Голова Конституційного Суду України А. Стрижак переконаний в тому, що "принцип верховенства права необхідно розглядати як правовий, сучасне розуміння якого сформулювалося під впливом глобалізаційних, міжнародних та європейських інтеграційних процесів, та який за своїм змістом є поєднанням низки критеріїв (вимог), які хоча і різняться за своєю формою нормативно-правового опосередкування у національному законодавстві, проте покликані забезпечувати примат прав і свобод, законних інтересів людини і громадянина у суспільстві, верховенства конституції в системі актів законодавства країни та передбачуваність законів і дій органів державної влади" [8].

На думку Браяна Таманага, розбудова традицій верховенства права триває століття. Протягом усієї історії життєво важливою складовою цього процесу було те, що державні посадовці і суспільство в цілому приймали і вважали самоочевидними цінність і необхідність верховенства права [2, с. 163]. Фундаментальною вимогою верховенства права є моральна виправданість: примус влади повинен ґрунтуватися на відповідному, послідовно втілюваному баченні суспільного блага. Врешті - решт, верховенство права є врядуванням розуму... [9, с. 367].

Отже, верховенство права – поняття багатогранне, глобальне і принципове для правової і політичної систем. Дати універсальне визначення на сьогоднішній день до волі складно і відповідально, але досліджувати це явище без сумніву потрібно. Основою розуміння верховенства права є визнання основоположних, а саме природних прав і свобод людини. Цей ідеал та конституційний принцип, вважаємо, повинен стати імперативною нормою як для політиків, так і юристів в процесі їх діяльності.

Використана література:

1. "Declaration of Democratic Values", *Washington Post*, 9 June 1984, A14.
2. Таманага Браун. Верховенство права: історія, політика, теорія / Переклад з англ. А.Іщенко.- К.: Вид. дім "Кієво-Могилянська академія", 2007. – 208 с.
3. Див. Dicey A.V. *Introduction to the Law of the Constitution* (Indianapolis: Liberty Fund 1982 [1908]).
4. Див. Hayek F.A. *The Political Idea of the Rule of Law* (Cairo: Egypt 1955)
5. Головатий С. Верховенство права: у 3 кн. – К., 2006.
6. Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи / *Право України*. – 2010. – № 3. – С. 6 – 17.
7. Рабінович П. Верховенство права як соціально-природний феномен (контури ідеалу) / *Право України*. – 2010. – № 3. – С. 19 - 23.
8. Стрижак А. Верховенство права і конституційне судочинство в Україні / *Право України*. – 2010. – № 3. – С. 62 - 70.
9. Аллан Т.Р.С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права / пер. з англ. Р. Семківа. – К.: Вид. дім "Кієво-Могилянська академія", 2008. – 385 с.

УДК 342.571:341.17

В.Ф. Нестерович

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ІНСТИТУТУ ЛОБІЮВАННЯ
У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ**

У статті висвітлено засади конституційно-правового регулювання інституту лобіювання у Європейському Союзі та досліджено його генезис. Зроблено висновок, що законодавство про лобіювання на рівні ЄС в основному спрямоване на регламентування питання легалізації суб'єктів лобіювання шляхом їх акредитації чи реєстрації при органах влади Європейського Союзу.

Ключові слова: *інститут лобіювання, Європейський Союз, суб'єкти лобіювання, лобісти, реєстр лобістів.*